

Irlandia Północna czy Zjednoczona? – przestrzenny obraz tendencji zjednoczeniowych i lojalistycznych w sztuce ulicznej Belfastu¹

Studia Regionalne i Lokalne
Nr 1(103)/2026
© Authors 2026

ISSN 1509-4995
E-ISSN 2719-8049

doi: 10.7366/15094995110305

Jakub Sanojca

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, ul. Bogumiła Krygowskiego 10, 61-680 Poznań, Polska; e-mail: jaksan@amu.edu.pl; ORCID: 0009-0007-2719-4086

Antoni Semmler

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Neofilologii, al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań, Polska; e-mail: antsem@st.amu.edu.pl; ORCID: 0009-0009-7923-9674

Abstrakt

Artykuł przedstawia wyniki badań empirycznych nad rozmieszczeniem w przestrzeni publicznej Belfastu dzieł sztuki odnoszących się do konfliktu w Irlandii Północnej i nad relacjami ich usytuowania względem zróżnicowania przestrzennego struktury narodowej miasta. Dzieła lojalistyczne (probrytyjskie) znajdują się na obszarach z przewagą Brytyjczyków lub mniejszości narodowych, a nacjonalistyczne (proirlandzkie) są ograniczone do osiedli z większością irlandzką. Odnotowano różnice w częstotliwości prezentowanych treści między osiedlami, na co mają wpływ m.in. tragedie, które wydarzyły się w trakcie *Troubles*, czy kontrola terytorium przez organizacje paramilitarne. W centrum miasta odnotowano dzieła niezwiązane z badanym zagadaniem, co wynika z ograniczeń dotyczących wjazdu na ten teren i utrudnionego organizowania manifestacji w tej części Belfastu w okresie *Troubles*, jak i z re-witalizacji, wysokiego udziału obcokrajowców oraz obecności młodych ludzi.

Słowa kluczowe

Irlandia Północna, Belfast, murale, street art, zróżnicowanie przestrzenne

United or Northern Ireland? The Spatial Distribution of Unification and Loyalist Sentiments in Belfast

Abstract

The study focuses on the spatial concentration of street art in Belfast within the context of the conflict in Northern Ireland and the influence of the city's ethno-national composition on its distribution. Both majority- and minority-British areas featured loyalist (pro-British) murals. Nationalist (pro-Irish) art was present in areas with an Irish majority. There was a difference in the frequency of the themes depicted between districts, influenced by factors such as tragic events from the Troubles and the control of territory by paramilitary groups. In the city centre, street art unrelated to the subject of the study was observed. This can be attributed to restrictions on access to the area and limitations on organising public demonstrations in this part of Belfast during the Troubles, as well as to subsequent urban regeneration, the high proportion of foreign residents, and the presence of a large young population.

Keywords

Northern Ireland, Belfast, murals, street art, spatial diversity

¹ Projekt badawczy został sfinansowany i zrealizowany w ramach Konkursu 118 „Study@Research”. Research project was funded and implemented as part of the „Study@Research” Call no. 118.

Wprowadzenie

Jednym z elementów przestrzeni miejskiej jest tzw. street art (zwany także sztuką uliczną, sztuką ulicy, będący częścią sztuki publicznej) w postaci graffiti, murali, wlepek, plakatów itp.² Służy ożywianiu, humanizowaniu i oswajaniu przestrzeni, ewentualnie stając się jej „naturalną” częścią (Migeon, 2024). Może też wpływać na nią negatywnie poprzez dekoncentrację kierowców (w rezultacie powodując wzrost liczby wypadków), zawłaszczanie przestrzeni, promocję negatywnych zjawisk, stereotypów czy pielęgnację pamięci o krzywdach wyrządzonych przez drugą stronę konfliktu (Krzywik, 2022; Trzepacz, 2023; Lepp, O'Driscoll, Vogel, Morecroft-Rice, 2025). Ze względu na aspekty pozytywne sztuka publiczna może być pożądana, a przez to wspierana przez lokalną społeczność oraz władze samorządowe, które mogą wydzielić miejsca do tworzenia street artu lub wspomóc takie inicjatywy finansowo (Krzywik, 2022; Trzepacz, 2023). Murale są wykorzystywane podczas rewitalizacji miast, będąc „plastrem” maskującym zniszczenia. Sztuka uliczna ma też zastosowanie w odniesieniu do turystyki, będąc atrakcją na trasie wycieczek i trafiając na mapy prezentujące murale (Durydiwka, Korpysz-Wiśniewska, Jażewicz, 2023; Lepp i in., 2025).

Sztuka publiczna nawiązuje do literatury, filozofii, historii, polityki, przemian społecznych, służy wyrażaniu poglądów, protestu, upamiętnieniu, sygnalizowaniu obecności, kontestuje obowiązujący porządek i jest formą dialogu (McAttackney, 2011; Krzywik, 2022; Trzepacz, 2023; Lepp i in., 2025). Niektórzy badacze posuwają się nawet do stwierdzenia, że prace przedstawiające znaną postać lub historię danego miejsca stanowią pomnik w przestrzeni miejskiej, tj. są przykładem medializacji pamięci (Trzepacz, 2023). Street art kształtuje postawy krytyczne i twórcze, zwraca uwagę na wybrane problemy i może prowadzić do zmiany sposobu ich postrzegania. Sprzyja mobilizowaniu postaw, modeluje wartości i więzi społeczne, jednocząc osoby o podobnych poglądach (Krzywik, 2022; Lepp i in., 2025).

Przestrzeń geograficzna i opór społeczny są ze sobą powiązane. Mury mogą być wykorzystywane do promocji alternatywnych treści, umożliwiają wypowiedzenie się stronom, które nie mają do tego prawa. W związku z tym street art w miastach podzielonych ze względów narodowych, etnicznych lub religijnych pozwala na manifestowanie wartości i poglądów na murach. W ten sposób „przełamuje” obowiązującą narrację, służąc pozytywnym celom, jak promowanie zmian i jedności społecznej oraz pokoju, ale oddziałuje też negatywnie poprzez wyznaczanie granic i pogłębianie podziałów społecznych (Haworth, Lepp, Arthur, Vogel, 2022).

Irlandia Północna jest miejscem słynącym ze street artu, który powstał tam ponad 100 lat temu³ (Rolston, 2020). W samej stolicy regionu – Belfaście, znajduje się wiele dzieł, których część związana jest z *Troubles*, a więc okresem walk pomiędzy irlandzkimi organizacjami paramilitarnymi a ich brytyjskimi odpowiednikami oraz armią brytyjską w latach 1969–1998⁴ r. Pomimo prawie 30 lat od zakończenia konfliktu dzieła z nim związane wciąż istnieją, choć dochodzi do przekształcania ich formy i przekazu (Lepp i in., 2025). Birte Vogel, Catherine Arthur, Eric Lepp, Dylan O'Driscoll i Billy Tusker Haworth (2020, s. 4–5) uznają, że sztuka uliczna jest szczególnie wartościowa w społecznościach (post)konfliktowych, w których następują przemiany społeczne i polityczne. Sztuka ta opowiada o problemach regionu, historii, jest sposobem na wizualizację wyobrażeń ludzi o regionie i pozwala na zrozumienie praktyk wpływających zarówno na pokój, jak i spór.

² Pojęcie street art nie jest jednoznaczne, choć często w literaturze jako synonimy stosuje się określenia „graffiti” i „murale”. Street art może być wizualny i performatywny (np. *flash mob*); zob. Trzepacz, 2003.

³ Pierwsze murale zaczęły powstawać przed podziałem Irlandii w 1921 r. Tworzyli je brytyjscy lojaliści dążący do zjednoczenia protestantów ponad podziałami klasowymi, w celu zmobilizowania ich przeciwko zagrożeniu (prawdziwemu lub wymyślonemu), które mogłoby zagrozić przynależności Irlandii do Zjednoczonego Królestwa. Z początku prezentowano Wilhelma III Orańskiego (*King Billy*) i jego zwycięstwo nad katolickimi Jakobitami nad Boyne (12 lipca 1690 r.). Prawdopodobnie pierwszy mural w Belfaście powstał w 1908 r. i przedstawiał wspomnianą bitwę (McAttackney, 2011; Szczecińska-Musielak, 2015; Rolston, 2020).

⁴ Nie ma zgodności co do tego, jakie wydarzenie zapoczątkowało *Troubles*. Podawane są daty 5 października 1968 r. oraz 30 stycznia 1972 r., a więc dzień „Krwawej Niedzieli” (*Bloody Sunday*), kiedy to zginęło 13 osób w wyniku działań brytyjskiej armii. Niektórzy uznają, że konflikt się nie zakończył (Szczecińska-Musielak, 2015), a jest tylko wyciszony (Starzyk, Synoradzki, 2023) albo zmienił charakter (Cancellieri, 2015). Mimo Porozumienia Wielkopiątkowego wciąż są organizacje niezgadające się na pokój. Przykładowo, nacjonalistyczne bojówki (np. New IRA) przeprowadzają od 15 do 40 ataków terrorystycznych rocznie (O'Brien, 2019).

Z tego względu zdecydowaliśmy się na zbadanie street artu w Belfaście – mieście z długą tradycją tworzenia murali i wieloletnią segregacją przestrzenną ze względów etniczno-religijnych. Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań terenowych nad rozmieszczeniem oraz zróżnicowaniem treści różnych dzieł sztuki ulicznej odnoszących się do konfliktu w Irlandii Północnej. Cel ten uszczegóławiają następujące pytania badawcze:

1. Jak są rozmieszczone badane obiekty w wybranych dzielnicach? Czy znajdują się wyłącznie przy ważnych lokalizacjach, jak główne drogi lub miejsca z dobrą widocznością?
2. Czy zachodzi relacja między strukturą narodowościową dzielnicy a występowaniem dzieł odnoszących się do konfliktu? Czy znajdują się one w dzielnicach z wyraźną przewagą Irlandczyków lub Brytyjczyków, czy może przede wszystkim na skraju dzielnic różnych narodowościowo?
3. Czy występuje różnica między osiedlami z tą samą dominującą grupą narodowościową co do częstotliwości poruszania konkretnych tematów? Z jakich uwarunkowań to wynika?

Na potrzeby tej pracy nieodzowne jest wprowadzenie pewnych uzgodnień definicyjnych. W literaturze strony konfliktu są określane jako: Irlandczycy, republikanie, katolicy, nacjonaści oraz Brytyjczycy, lojaliści, unioniści, protestanci⁵ (Nagle, 2009; McAttackney, 2011; Arat, 2017; Rolston, 2020). W celu uporządkowania tych terminów stroną irlandzką będziemy przeważnie nazywać nacjonalistami, a tą utożsamiającą się ze Zjednoczonym Królestwem – lojalistami.

Grafosfera Belfastu w literaturze

Wieloletnim badaczem grafosfery w Irlandii Północnej jest Bill Rolston (2020). Autor *Drawing Support 3...* przedstawia zarys historyczny powstania i przemiany murali oraz omawia dzieła zaprezentowane w albumie. Zwraca uwagę na różnice w przestrzennym występowaniu grafosfery nacjonalistycznej i lojalistycznej. Pierwsza była żywa jedynie w obrębie osiedli irlandzkich, co wynikało z kontroli przestrzeni miejskiej przez probrytyjskich lojalistów. Murale odgrywały też istotną rolę w przypadku lojalistów w tworzeniu protestanckiej wspólnoty i utrwalaniu protestanckiego (probrytyjskiego) charakteru wybranych części miast, w ten sposób tworząc obszary tolerowane jako „katolickie” (irlandzkie) (Rolston, 2018, za: Hopper, Renfro, 2021, s. 14). Występują jakościowe różnice między dziełami obu stron konfliktu. Cechą dzieł lojalistycznych jest ukazywanie działaczy organizacji paramilitarnych jako zamaskowanych bojowników. Nacjonaści prezentują ich często jako uśmiechniętych cywili, patrzących bezpośrednio na widza (Rolston, 2020; Sanojca, Semmler, Brzykcy, 2025), a ich portrety bywają umieszczane w okrągłych i owalnych ramach, niczym domowe zdjęcia, co pozwala na wytworzenie więzi między miejscem a człowiekiem (Migeon, 2024)⁶.

Z polskich badaczy warto zwrócić uwagę na Ewę Szczecińską-Musielak (2015), która jest autorką monografii *Przemiany przestrzeni miejskiej Belfastu. Między konfliktem etnicznym a procesem pokojowym*. Praca zajmuje się historią Belfastu i konfliktu w Irlandii Północnej, dyskryminacji i segregacji, przybliża czytelnikowi to, czym jest konflikt i etniczność oraz jakie są interpretacje konfliktu na tym obszarze. Istotnym dla artykułu zagadnieniem jest opisanie pamięci kulturowej⁷ w postaci parad, murali, flag, omówienie procesów zwiększających inkluzywność miasta oraz opis dwóch osiedli: Skankill i Falls, będących bastionami lojalistycznym i nacjonalistycznym.

Murale są badane również pod kątem solidaryzowania się z innymi narodami i organizacjami oraz przejmowania wzorców z innych obszarów konfliktowych. Konflikt w Irlandii Północnej często porównywany jest z Izraelsko-Palestyńskim (Arar, 2017; Hopper, Renfro, 2021). W tym kontekście Rawan Arar (2017, s. 2) używa zwrotu „zapożyczona legitymacja” (*borrowed legitimacy*). Dochodzi

⁵ Tony Crowley rozróżnia republikanów i nacjonalistów oraz lojalistów i unionistów. Według jego podziału republikańskie murale odnoszą się do zbrojnej walki irlandzkich organizacji paramilitarnych, a nacjonalistyczne odwołują się do kultury i historii irlandzkiego ruchu narodowego (Migeon, 2024).

⁶ Ewa Szczecińska-Musielak (2015) zwraca uwagę, że nawet jeśli murale przedstawiają konkretne osoby, to odgrywiają one „rolę” (żołnierza, ofiary, męczennika), a więc nie są ukazane jako „zwyčajni” ludzie. Według niej, osoby na muralach stają się częścią szerszej ideologii i hagiografii, przez co nie mogą być krytykowane, a wspomnienia ludzi, którzy te osoby znali, są spychane na marginesy.

⁷ Pamięć kulturową dzieli się na: pamięć mimetyczną, która obejmuje wzorce działań nauczonych przez naśladowanie, pamięć rzeczy, czyli przedmioty przypominające minione zdarzenia lub osoby, zwłaszcza rzeczy codziennego użytku, oraz pamięć komunikatywną, obecną w komunikacji międzyludzkiej (Szczecińska-Musielak, 2015).

do niej w momencie korzystania z zagranicznych narracji narodotwórczych w celu uzasadnienia i rozpropagowania roszczeń etnicznych do terytorium. Taka solidarność może nie mieć altruistycznego charakteru i wówczas źródłem wspólnoty jest istniejące rozgraniczenie między sojusznikami i przeciwnikami. Arar (2017, s. 5–7) zwraca uwagę na internalizację przez protestantów losów Żydów w Starym Testamencie („Ulster ziemią obiecaną”) i poczucia zagrożenia ze strony Arabów, porównując je do bycia otoczonymi przez Irlandczyków. Wpływ na podziały po liniach etnicznych ma również brak jednej wizji historii, która może być wykorzystywana przez lokalnych działaczy w celu wzmacniania podziałów między społecznościami. W ten sposób symbolika i retoryka wpływają na utrwalanie w zbiorowej pamięci krzywd zaznanych w czasie konfliktu, utrudniając osiągnięcie porozumienia między jego stronami.

Marie Migeon (2024) skupiła się na kwestii małej reprezentacji kobiet na muralach. Zwróciła ona uwagę na różnicę między dziełami nacjonalistycznymi i lojalistycznymi – te pierwsze częściej ukazują kobiety, choć wciąż nie tak często jak mężczyźni. Kobiety, mimo że stanowiły ok. 30% Provisional IRA⁸, rzadko są przedstawiane jako wojowniczkini, co utrwała narrację o sprawczych mężczyznach i biernych kobietach, które „jedynie” pomagają, są członkiniami rodzin i społeczności oraz ofiarami konfliktu. Dwa lata przed tekstem Migeon pojawiła się praca Megan Armstrong, Clare Rice i Bena Warwicka (2022), w której zaprezentowano wyniki badania narracji o Brexicie w 2019 i 2020 r. w grafosferze Belfastu i innych miast Irlandii Północnej.

Elementem przestrzeni Belfastu jest nie tylko grafosfera, lecz są także mury dzielące osiedla. Bariery te, zwane „liniami pokoju”, powstały w celu fizycznego odseparowania społeczności, które niezależnie od tego samoistnie się segregowały (McAtackney, 2011). Często otaczają one enklawy narodowościowe (Tselika, 2018). Na tych barierach (rzadko) powstają murale, graffiti i pamiątkowe tablice, a ze względu na wzmacnianie izolacji społeczności miasta utrwalają jednostronny przekaz tych dzieł, ukazując tylko jeden punkt widzenia na dane wydarzenia czy problem (McAtackney, 2011).

Mimo wielu badań skupiających się na różnych aspektach omawianego zagadnienia wyniki analiz rzadko prezentowane są na mapach. Wyróżnia się praca Marie Migeon (2024), która zbadała murale w Brompton Park, New Lodge (północny Belfast), Ballymurphy i na Hawthorn Street (zachodni Belfast), oraz Erica Leppa i współpracowników (2025), którzy opisali Shankill, Falls, Ballymurphy (zachodni Belfast) i Freedom Corner (wschodni Belfast).

Wątek grafosfery Irlandii Północnej pojawia się w pracach zajmujących się street artem w innych częściach świata (Haworth i in., 2022; Durydiwka i in., 2023; Trzepacz, 2023). Badania nad miastami podobnymi do Belfastu, czyli złożonymi etnicznie bądź religijnie, lub które były/są objęte konfliktem, dotyczyły również Bejrutu, Bogoty, Bagdadu, jak i wielu innych ośrodków (Tselika, 2018; Vogel i in. 2020). Evanthia Tselika (2018) w swoim tekście skoncentrowała się na inicjatywach artystycznych i wykorzystywaniu sztuki w celu osiągnięcia ładu społecznego w Belfaście, Jerozolimie i Nikozji. Badania nad sztuką uliczną przeprowadzono w cypryjskiej Nikozji, Ayia Napa i Limassol (Haworth i in., 2022), które znajdują się po obu stronach wyspy albo są przedzielone na część cypryjską i północncypryjską. W Pakistanie badano grafosferę Karaczi, wieloetnicznego miasta, w którym rdzenna ludność zalicza się do mniejszości, a konflikt etniczno-polityczny był częścią życia miejskiego (Khan, 2024).

Badania grafosfery w Belfaście są dobrze osadzone w literaturze i nie ograniczają się do jednego zagadnienia. Mimo to, nieliczne opracowania korzystają z podstawowej formy prezentacji wyników badań geograficznych, a więc z map. Prace takie koncentrowały się na wybranych osiedlach

⁸ IRA (Irish Republican Army – Irlandzka Armia Republikańska) – organizacja powstała w 1919 r., związana z Sinn Féin (SF), biorąca udział w walkach o niepodległość Irlandii, a następnie w wojnie domowej (1921–1924), w trakcie której doszło do rozłamu w organizacji. Prowadziła działania przeciwko Brytyjczykom w Irlandii Północnej w latach 1939–1945 oraz od 1951 r. poprzez pojedyncze rajdy z Republiki Irlandii. W 1949 r. SF i IRA odnowiły swój sojusz. W 1969 r. doszło do rozłamu w organizacji, zwolennicy działań politycznych utworzyli Official IRA i Sinn Féin The Workers' Party (potem The Workers' Party), a zwolennicy stanowczych działań zbrojnych powołali Provisional IRA (P-IRA) i kontynuowali działalność jako SF. Według szacunków, w latach 1969–1994 w wyniku działalności P-IRA zginęło 1800 osób, z czego 600 to cywile. W 2005 r. P-IRA poddała się procesowi rozbrajania (choć niepełnemu). W 1986 r. powstała Continuity IRA, w 1997 r. – Real IRA, a w 2012 r. – New IRA; każda z nich sprzeciwiała się procesowi pokojowemu. Za: O'Brien, 2019; <https://mappingmilitants.org/map/northern-ireland> (dostęp: 14.02.2026); <https://www.britannica.com/> (dostęp: 14.02.2026).

Belfastu. Północnoirlandzka grafosfera pojawia się w polskich publikacjach w kontekście podobnych zjawisk w innych częściach świata, ale rzadko koncentruje się na tym obszarze. Niniejszym tekstem chcemy uzupełnić polski dorobek zajmujący się sztuką publiczną w Irlandii Północnej oraz zaprezentować to zjawisko w odniesieniu do większego obszaru miasta.

Zarys historyczny konfliktu irlandzko-brytyjskiego i jego roli w kreacji grafosfery

Złożoności etnicznej Belfastu można doszukiwać się w XIX w., kiedy Irlandczycy zaczęli przybywać do miast, w których się jednak nie integrowali i nie czuli się bezpiecznie, a przez to dochodziło do ich gettoizacji. Napływ ludności, która była innej wiary i się nie asymilowała, wytworzył poczucie zagrożenia u dominujących w mieście protestantów-kolonizatorów, obawiających się bycia otoczonymi „w morzu irlandzkości”. Taka segregacja przestrzenna utrzymywała się mimo upływu dekad, słabnąc w „dobrych latach” 1935–1968 (McAttackney, 2011, s. 80).

Lęk przed Irlandczykami wzmógł się u lojalistów na początku XX w., kiedy rząd brytyjski rozważał nadanie *Home Rule Act* Irlandii, w ten sposób zwiększając jej samorządność i tworząc osobny parlament w Dublinie (O’Brien, 2019). Protestanci bali się, że utracą swoje wpływy, zostaną zdominowani przez katolików i Irlandia zostanie odłączona od Korony Brytyjskiej (Nagle, 2009; Rolston, 2020). Pierwsza bojówka – Ulster Volunteer Forces (UVF)⁹ powstała z inicjatywy lojalistów, a po niej – irlandzkie The Irish Volunteers (O’Brien, 2019). W tym okresie lojaliści tworzyli pierwsze murale, które miały zjednoczyć protestantów wobec wrogów (Rolston, 2020; Lepp i in., 2025). W wyniku wojny o niepodległość Irlandii w 1921 r. doszło do rozdzielenia wyspy na dwie części – Wolne Państwo Irlandzkie, które stało się później republiką, i Irlandię Północną, która pozostała częścią Zjednoczonego Królestwa (Nagle, 2009; O’Brien, 2019; Rolston, 2020). W północnej części wyspy murale brytyjskie nie zmieniały swojej tematyki aż do rozpoczęcia *Troubles*, gdy zaczęły prezentować nowe formy, bardziej akcentując aspekty protestanckiej tożsamości związanej z Irlandią Północną, a mniej bezpośrednio popierające władze brytyjskie i brytyjską tożsamość (Szczecińska-Musielak, 2015).

Taki stan utrzymywał się do Porozumienia Angielsko-Irlandzkiego z 1985 r., które nie było poparte przez lojalistów. Na znak sprzeciwu rok później zaczęli oni tworzyć nowe dzieła, przeważnie ukazujące bojowników lub militarystyczne napisy, odwołując się do bojówek (Szczecińska-Musielak, 2015; Rolston, 2020). Nacjonaliści natomiast zaczęli tworzyć murale w latach siedemdziesiątych na znak poparcia dla „blanket protestu”¹⁰. Zintensyfikowanie ich aktywności nastąpiło po strajku głodowym 10 członków IRA w 1981 r. (Szczecińska-Musielak, 2015; Rolston, 2020; Hopper, Renfro, 2021; Lepp i in., 2025). Kolejnym impulsem do powstawania murali było podjęcie decyzji przez Sinn Féin¹¹ o pełnym uczestniczeniu w wyborach parlamentarnych (Szczecińska-Musielak, 2015).

⁹ UVF (Ulster Volunteer Forces – Ulsterskie Siły Ochotnicze) – pierwotnie protestancka organizacja powstała w 1912 r. w celu sprzeciwienia się *Home Rule Act*. Wielu członków dołączyło do 36 Dywizji Ulsterskiej w trakcie I wojny światowej. Na podstawie „pierwszego” UVF utworzono w 1920 r. policyjną jednostkę Ulster Special Constabulary (tzw. B Specials). W 1966 r. powstało „drugie” UVF, które miało na celu zwalczanie IRA i zablokowanie reformy premiera Tenece’a O’Neilla dążącej do pojednania protestantów i katolików. Działacze UVF atakowali oprócz IRA także cywili, instytucje publiczne i inne organizacje lojalistyczne. Szacuje się, że z rąk członków UVF do 1998 r. zginęło ponad 500 osób. W 1996 r. powstał odłam Loyalist Volunteer Force (LVF) sprzeciwiający się rozmowom pokojowym. W 2007 r. UVF ogłosiło zakończenie zbrojnej kampanii. Część byłych członków jest zaangażowana w zorganizowaną działalność przestępczą. Politycznie UVF łączono z Progressive Unionist Party. Za: Szczecińska-Musielak (2015); <https://www.britannica.com/> (dostęp: 14.02.2026); <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-65092928>, dostęp: 14.02.2026)

¹⁰ Protest więźniów republikańskich przeciwko decyzji władz brytyjskich o nieprzyznaniu im statusu więźniów politycznych. Protestujący odmówili noszenia więziennych uniformów i okrywali się tylko kocami (Szczecińska-Musielak, 2015).

¹¹ SF (Sinn Féin) – irlandzka partia działająca na całej wyspie, dążąca do zjednoczenia Irlandii Północnej z Republiką. Od 1949 r. SF była związana z IRA, a w wyniku rozłamu organizacji w 1969 r. osoby popierające walkę polityczną utworzyły Workers’ Party (związaną z Official IRA), zwolennicy Provisional IRA zaś dalej działali jako SF. Partia w Zjednoczonym Królestwie była do 1974 r. zdelegalizowana, a od lat osiemdziesiątych zaczęła działać parlamentarnie. Sinn Féin jest jedną z głównych partii w Stormoncie i kandyduje w wyborach ogólnopań-

Za koniec konfliktu północnoirlandzkiego uznaje się podpisanie Porozumienia Wielkopiątkowego (*Good Friday Agreement, Belfast Agreement*) 10 kwietnia 1998 r. Jednym z postulatów było zapewnienie wszystkim życia wolnego od prześladowań religijnych (*sectarian harassment*; O'Brien, 2019; Rolston, 2020).

Konflikt wpłynął nie tylko na grafosferę, lecz także na przestrzeń Belfastu poprzez wzniesienie pierwszej „linii pokoju” między osiedlami Lower Falls i Shankill w 1969 r. Było to spowodowane spalaniem przez protestantów domostw na głównie katolickiej Bombay Street. We wczesnych latach dziewięćdziesiątych takich barier było 18 (McAtackney, 2011), a mimo podpisania porozumienia dalej powstawały nowe. W 2006 r. było ich 40 (Nagle, 2009), pięć lat później – 88 (McAtackney, 2011, s. 82), a w 2023 r. – ok. 60¹².

Od późnych lat sześćdziesiątych do 1993 r. nacjonaści mieli ograniczone możliwości manifestowania swoich poglądów w centrum miasta. Wynikało to z chęci utrzymania lojalistycznego charakteru tej części Belfastu przez niedopuszczanie do centrum nacjonalistycznych organizacji i ruchów praw człowieka (postrzeganych przez władze jako nacjonalistyczno-marksistowskie zagrożenie), które kontestowałyby ówczesny porządek. Po 1969 r. katolicy coraz częściej konfrontowali się z policją, aby móc przeprowadzać marsze w centrum Belfastu, uznając ich brak za przykład dyskryminacji obywatelskiej i przestrzennej. Wraz z wybuchem konfliktu i działaniami IRA, od 1972 r. centrum to objęto tzw. stalowym pierścieniem (*ring-of-steel*; Nagle, 2009).

Rzeczywistość po porozumieniu nie zniszczyła „kultury murali”, lecz ją wzmocniła. Nacjonaści i lojaliści dalej tworzyli swoje dzieła, prezentując historię w sposób czarno-biały, przez pryzmat walk, ale i celebrując np. 40-lecie strajku głodowego czy 50-lecie panowania królowej Elżbiety II (Rolston, 2020; Migeon, 2024). W proces tworzenia zaangażowały się nowe organizacje, takie jak Ulster-Scots Movement, tworzące świeże, zazwyczaj neutralne treści, co wynikało z pojawienia się nowych źródeł finansowania. Ulster Defence Association (UDA)¹³ i UVF zaczęły ze sobą walczyć, dzieląc fragmenty Belfastu między siebie (Rolston, 2020). Nowym zjawiskiem jest coraz częstsze wykorzystywanie wielkopowierzchniowych tablic zamiast tworzenia murali (McAtackney, 2011; Sanojca i in., 2025), a także przekształcanie tych ostatnich w atrakcje turystyczne (Migeon, 2024) i zastępowanie najbardziej kontrowersyjnych dzieł nowymi¹⁴, m.in. przy wsparciu instytucji publicznych, jak Arts Council of Northern Ireland (Szczecińska-Musielak, 2015; Lepp i in., 2025). Wraz ze zmianą dzieł dochodzi również do zmiany tematyki; pojawiają się treści antyrasistowskie, egalitarne, podkreślające rolę kobiet (Migeon, 2024).

Zakres i metody pracy

Street art ma wiele form, przez co część autorów korzysta z takich określeń jak np. „graffiti”, obejmując nimi całość sztuki ulicznej (Haworth i in., 2022; Lepp i in., 2025). Problem z badaniem tego zagadnienia to jego efemeryczność (Trzepacz, 2023; Lepp i in., 2025, s. 633). W związku

stwowych, uprawiając politykę abstencjonizmu, a więc niekorzystania z mandatów w Westminsterze. Za: <https://www.britannica.com/> (dostęp: 14.02.2026).

¹² Zob. <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/07/belfasts-peace-walls-potent-symbols-of-division-are-dwindling-but-slowly> (dostęp: 14.02.2026).

¹³ UDA (Ulster Defence Association – Stowarzyszenie Obrony Ulsteru) – unionistyczna organizacja wywodząca się z belfackiego Shankill Road, utworzona we wrześniu 1971 r. Była niechętna tradycyjnym ruchom unionistycznym takim jak UVF, dlatego w 1981 r. powstała Ulster Loyalist Democratic Party, przekształcona w Ulster Democratic Party (UDP). Bojówka posiadała młodzieżówkę Ulster Young Militants (UYM) oraz organizację-córkę Ulster Freedom Fighters (UFF), która była wykorzystywana jako przykrywką do walki z nacjonalistami i Irlandczykami. Ulster Defence Association zdelegalizowano w 1992 r. W 2007 r. organizacja ogłosiła zaprzestanie walki zbrojnej, a w 2010 r. zdała broń. Część byłych członków UDA jest zaangażowanych w zorganizowaną działalność przestępczą. Niektórzy z działaczy popierali niepodległość Irlandii Północnej. W 2007 r. powstała organizacja Real Ulster Freedom Fighters (RUFF) sprzeciwiająca się *St. Andrew Agreement*, w wyniku którego nacjonalistyczne i unionistyczne partie współdzieliły władzę. W latach 2009–2013 UDA przeprowadzała ataki na katolickie osiedla. Za: O'Brien, 2019; <https://mappingmilitants.org/map/northern-ireland> (dostęp: 14.02.2026); <https://www.britannica.com/> (dostęp: 14.02.2026); <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-65092928>, dostęp: 14.02.2026; <https://www.theguardian.com/uk/2000/jun/20/northernireland.uksecurity> (dostęp: 14.02.2026).

¹⁴ Zob. <https://www.pbs.org/newshour/arts/belfast-murals-recall-brutal-war-debate-northern-irelands-future> (dostęp: 14.02.2026).

z tym wybraliśmy formy sztuki, które zostaną uwzględnione w badaniu, a są to: murale, graffiti, plakaty, tablice (mało- i wielkopowierzchniowe) oraz rzeźby. W przestrzeni Belfastu znajdują się obiekty, które nie są częścią street artu, jednakże stanowią przestrzenny element polityki pamięci lub wpływają na powstawanie dzieł sztuki (skwery/ogrody pamięci i elementy oddzielające społeczność, jak mury, bramy i inne obiekty świadczące o obecności w dzielnicy „nacionalistycznej” lub „lojalistycznej”). W pracy uwzględniliśmy jedynie flagi, które odnosiły się do solidarności z innymi narodami, monarchy brytyjskiego, Zakonu Orańskiego, bojówek i nie były wywieszone na domach prywatnych.

Niniejsza praca powstała na podstawie badania terenowego przeprowadzonego w okresie od 30 lipca do 4 sierpnia 2024 r. Dane podczas prac terenowych pozyskiwaliśmy, korzystając z geotagowanej fotografii mobilnej, a więc zdjęć wykonanych za pomocą smartfonów posiadających zakodowaną informację o współrzędnych geograficznych miejsca, w których zostały wykonane. Pomimo wielu zalet tej metody, ma ona także wady. Najistotniejszą z nich jest pewna niedokładność podawanej lokalizacji, wynikająca z robienia zdjęć z oddalenia i z potrzeby uchwycenia całości badanego obiektu lub z braku możliwości podejścia do niego (Trzepacz, 2023). W celu uniknięcia tego problemu oraz usprawnienia pracy skorzystano ze smartfonowej aplikacji QFIELD, przy pomocy której wprowadzano dane o badanym zjawisku wprost do warstwy wektorowej (*shapefile*).

Przed przeprowadzeniem badań wstępnie zidentyfikowano za pośrednictwem strony *Virtual Belfast Mural Tour* obszary miasta wytypowane do analizy¹⁵. Projekt objął: zachodnią część Belfastu, tj. Upper Falls (Black Mountain)¹⁶, Lower Falls i Shankill (Court), północną, tj. New Lodge (Oldpark), Duncairn i Tiger's Bay (Castle), wschodnią, tj. Ballymacarrett (Titanic), City Centre oraz Donegall Pass i Sandy Row (Botanic), tj. centrum i południe miasta, inwentaryzując 223 punkty.

Wyniki badań

Belfast jest miastem zróżnicowanym narodowościowo. Według wyników spisu powszechnego z 2021 r. największą grupę narodowościową stanowią tu Irlandczycy – w ten sposób określiło siebie 35% populacji miasta, nie deklarując równocześnie przynależności do innej grupy; 27% jego mieszkańców określiło siebie mianem Brytyjczyków, a 17% – Północnych Irlandczyków. W mieście istnieje też 10-procentowa mniejszość nieprzynależąca do żadnej ze wspomnianych grup. Zróżnicowanie to przekłada się również na przynależność religijną: 49% mieszkańców deklaruje się jako katolicy, a 36% – jako protestanci i członkowie innych Kościołów chrześcijańskich.

Od XIX w. w tym wielonarodowościowym ośrodku kształtowała się segregacja społeczno-przestrzenna, z dzielnicami zdominowanymi przez jedną z dwóch głównych grup narodowościowych (McAtackney, 2011), pogłębiona przez konflikt w drugiej połowie XX w. (Nagle, 2009; McAtackney, 2011; Lepp i in., 2025). W celu znalezienia odpowiedzi na jedno z postawionych pytań badawczych przeanalizowano rozmieszczenie skartowanych dzieł sztuki ulicznej w odniesieniu do zróżnicowania narodowościowego wybranych wardów miasta, wykorzystując dane spisowe z 2021 r. (ryc. 1).

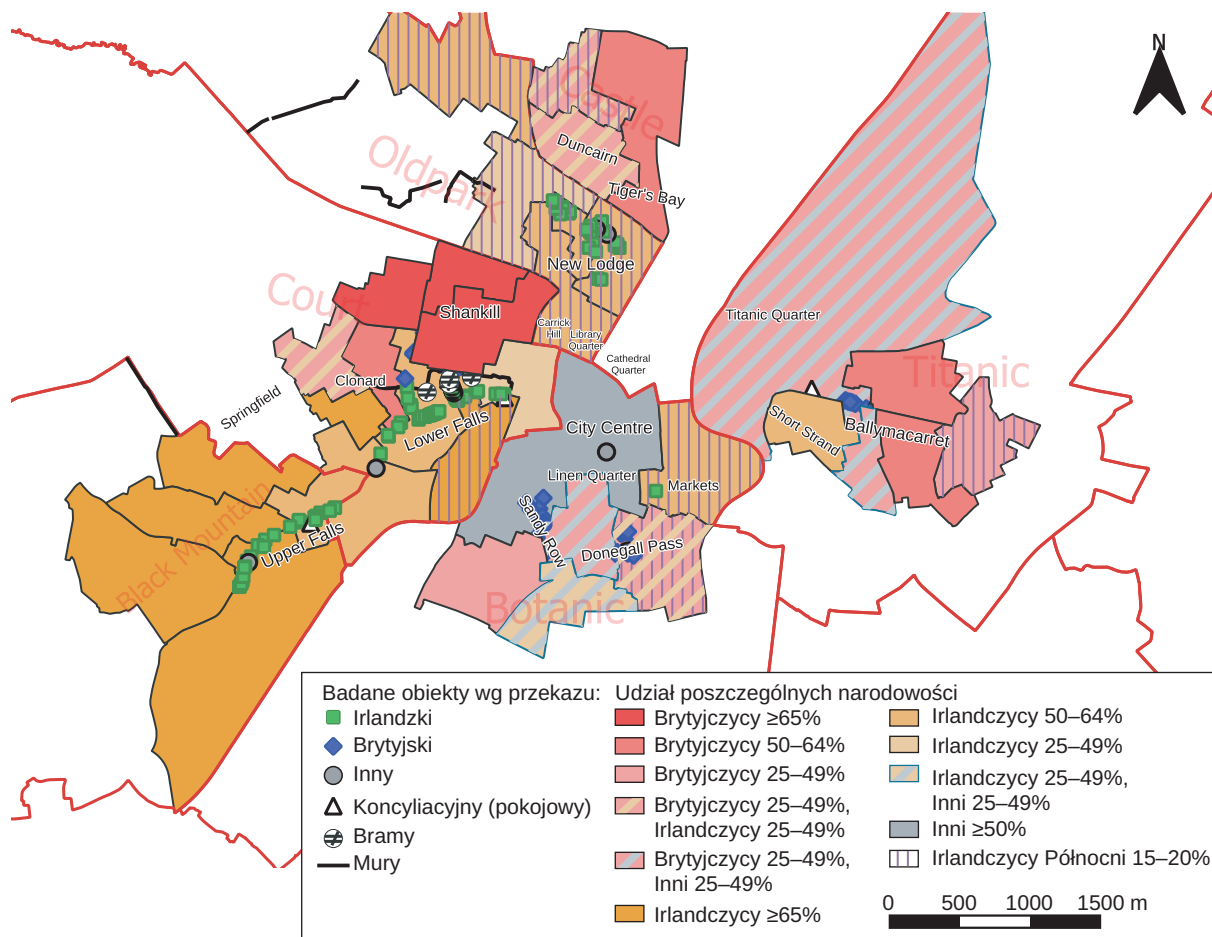
Treści nacionalistyczne zostały odnotowane na obszarach z dominacją Irlandczyków. Odnosi się to zwłaszcza do Upper Falls. Lower Falls jest obszarem, w którym Irlandczycy stanowią 50–64%. Shankill, czyli osiedle z dużą liczbą sztuki lojalistycznej, to miejsce z wyraźną dominacją Brytyjczyków. Między Lower Falls i Shankill istnieje oddzielająca obie dzielnice „linia pokoju”, a jedynym przejściem między osiedlami są bramy, w okolicy zaś jednej z nich znajduje się sztuka lojalistyczna usytuowana niedaleko nacionalistycznej, a także dzieł koncyliacyjnych i o innych motywach. Jednakże prace lojalistów i nacionalistów „nie przekraczają” muru. Warto także odnotować, że Shankill od północy graniczy z jednostkami irlandzkimi, ale dzieła lojalistyczne i nacionalistyczne są odseparowane.

Trzecim obszarem koncentracji sztuki nacionalistycznej i związanej z *Troubles* jest New Lodge, z irlandzką większością wśród mieszkańców. Co charakterystyczne, nie odnotowano dzieł w tej

¹⁵ Zob.: <https://www.virtualbelfastmuraltour.com/> (dostęp: 14.02.2026).

¹⁶ Wymienione jednostki są nazwami potocznymi różnych części miasta (osiedli, enklaw, okolic przy głównych ulicach). W nawiasach umieszczono nazwy *ward* – jednostek specjalnych wykorzystywanych w celach wyborczych i statystycznych.

części jednostki, gdzie ta nacja nie stanowiła większości bezwzględnej. W pobliżu New Lodge znajduje się Tiger's Bay – brytyjska enklawa, która w grafosferze wyraźnie zaznacza swoją obecność. Jedynym osiedlem, na którym Irlandczycy (jak i Brytyjczycy) nie stanowili większości populacji, a gdzie odnotowano sztukę republikańską, jest Duncairn. Obok obiektu nacjonalistycznego znajdowało się dzieło z przekazem pokojowym, zakwalifikowanym jako „inny”. Potwierdza to tezę Rolstona (2020), że nacjonalistyczna twórczość jest żywa w obrębie własnej społeczności.

Rycina 1. Rozmieszczenie badanych obiektów w Belfaście na tle wyników spisu powszechnego z 2021 r. (dane uwzględniają tylko deklaracje o jednej narodowości)

Źródło: Sanojca i in., 2025.

Sandy Row jest osiedlem na północny, którego większość populacji stanowią osoby nienazywające siebie ani Brytyjczykami, ani Irlandczykami. W czasie trwania badania doszło tam do antyimigranckich zamieszek i spalenia kawiarni¹⁷. W Donegall Pass i Ballymacarrett żyła znaczna mniejszość złożona z różnych grup narodowych, choć druga z tych jednostek jest jedynym z omawianych w tym akapicie osiedli, w którego części Brytyjczycy stanowili ponad połowę populacji. Na terenie tych trzech osiedli brak większości nie przeszkadza mieszkańcom w ekspresji dumy narodowej i poglądów, zwłaszcza że tamte obszary są pełne flag brytyjskich, Zakonu Orańskiego i innych motywów lojalistycznych. Nie odnotowaliśmy poparcia dla tożsamości północnoirlandzkiej.

Różnice między osiedlami można określić nie tylko ze względu na natężenie sztuki ulicznej czy podziały narodowościowe. Między badanymi terenami daje się zauważyć odmienność w prezentowanych motywach i sposobach ich ukazania (tab. 1). W dalszej części pracy zostaną opisane osiedla New Lodge, Upper i Lower Falls, Shankill, Sandy Row, Donegall Pass i Ballymacarrett, które posiadały największą liczbę dzieł.

¹⁷ Zob. <https://www.bbc.com/news/articles/czq6qq8v6p6o> (dostęp: 14.02.2026).

Tabela 1. Liczba obiektów według motywu i osiedla*

Motyw	NL	LoF	UpF	Du	Ma	Sh	TB	SR	DP	Ba	CC
Upamiętnienie postaci	16	20	19	3	0	8	1	6	3	8	0
Historyczny	4	12	5	0	0	7	0	4	8	4	0
Polityczny	7	12	11	0	1	2	1	1	3	3	0
Bojówki (w tym):	9	5	5	1	0	11	0	3	4	8	0
– UDA/UFF/UYM	0	0	0	0	0	7	0	2	0	1	0
– UVF	0	0	0	0	0	4	0	1	4	8	0
– IRA	9	2	4	1	0	0	0	0	0	0	0
– INLA ¹⁸	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Solidarnościowy z innymi narodami	2	13	5	1	0	0	0	1	0	0	0
Nawiązujący do miejsca zamieszkania	5	2	0	0	0	3	3	1	2	1	0
Inny	2	8	5	0	0	0	0	1	1	2	1
Łączna liczba obiektów	33	58	42	4	1	27	5	13	14	25	1

Ba – Ballymacarrett; CC – City Center; DP – Donegall Pass; Du – Duncairn; LoF – Lower Falls; Ma – Markets; NL – New Lodge; Sh – Shankill; SR – Sandy Row; TB – Tiger's Bay; UpF – Upper Falls.

* Kilka motywów mogło zostać przypisane do jednego obiektu. Motywy opracowano na podst.: Sanojca i in., 2025.

Źródło: opracowanie własne.

Rycina 2. Wybrane tablice i murale z New Lodge (01.08.2024)

Źródło: archiwum prywatne autorów.

¹⁸ INLA (Irish National Liberation Army – Irlandzka Narodowa Armia Wyzwoleńcza) – quasi-marksistowska irlandzka organizacja powstała w 1974 r. z części działaczy Official IRA, którzy nie zgadzali się z zawieszeniem broni z 1972 r. Podporządkowała się dopiero Porozumieniu Wielkopiątkowemu. Jest odpowiedzialna za ponad 120 zabójstw (do 1998 r.), w tym za śmierć 15 swoich członków w wyniku walk wewnętrznych. W rzeczywistości po Porozumieniu członkowie bojówki dokonali kilku zabójstw, a niektórzy z nich byli zaangażowani w działalność przestępczą. W 2009 r. INLA dokonała samorozwiązania. Politycznym skrzydłem bojówki była Irish Republican Socialist Party (IRSP). W 1986 r. od INLA odłączyła się Irish People's Liberation Organization (IPLO), w 1992 r. zniszczona przez P-IRA, a w 1992 r. częściowo z INLA zreintegrowana. Za: <https://mappingmilitants.org/map/northern-ireland> (dostęp: 14.02.2026).

New Lodge od Lower i Upper Falls odróżnia się częstszymi odwołaniami do IRA i miejsca zamieszkania. Na szczycie bloków i przy pomocy okrągłych tablic z *Easter Lily* (*Zantedeschia aethiopica*)¹⁹ uczczono *óglaigh*²⁰. Upamiętniano też ofiary masakry *New Lodge 6*, wydarzenia z 3 na 4 lutego 1973 r.²¹, którego 50-lecie uczczono tablicami oraz murem (ryc. 2). Na południu, przy skrzyżowaniu North Queen oraz Great George's St., istnieje mural pomalowany w taki sposób, że przypomina elewację baru. Taki zabieg artystyczny ma na celu upamiętnienie masakry w pubie McGurk's dokonanej przez UVF. Nad „elewacją” widnieją tablice upamiętniające każdą z ofiar oraz jedna tablica zbiorcza. Na dachu znajduje się pomnik Maryi, a przy ścianie – odgradzony krzyż celtycki wraz z tablicą opisującą te wypadki. Jest to unikatowa forma upamiętnienia wydarzenia (Sanojca i in., 2025). Dzieła w *New Lodge* koncentrują się wewnątrz terytorium, tworząc w ten sposób między *Tiger's Bay* przestrzeń bez prac odnoszących się do konfliktu irlandzko-brytyjskiego (ryc. 3). Taka koncentracja przejawów street artu wewnątrz terytorium dominującej grupy jest zjawiskiem odnotowanym w literaturze (Ley, Cybriwsky, 1974, za: Khan, 2024).

Prace w **Upper Falls** znajdują się wzdłuż Falls Rd, jednakże są one umieszczone na ścianach szczytowych skierowanych ku bocznym ulicom. Najprawdopodobniej wynika to z faktu, że brakuje miejsca dla tych dzieł na elewacjach frontowych, ponieważ znajdują się tam sklepowe witryny i szyldy²². Umożliwia to kierowanie treści do mieszkańców dzielnicy czy do innych grup, które są aktywne wewnątrz osiedla (Khan, 2024, s. 7), pozwalając na spokojniejszą refleksję nad dziełem. Częstym motywem jest upamiętnianie osób (strajkujących w proteście głodowym z 1981 r. czy działacza niepodległościowego Jamesa Connolly'ego) oraz wątki polityczne w postaci krytyki policji (Police Service of Northern Ireland – PSNI). Między Lower a Upper Falls brak ciągłości omawianej grafosfery (ryc. 1), co wynika z obecności szpitala i szkoły. Te instytucje prawdopodobnie dbają o bezstronność, a ich ogrodzenie utrudnia tworzenie sztuki ulicznej.

Lower Falls posiada bardziej rozbudowaną grafosferę niż Upper Falls. Wynika to zarówno z większej liczby dzieł, jak i z ich rozmieszczenia – nie koncentrują się one jedynie przy głównej drodze (Falls Rd) ani w centrum osiedla, lecz także przy granicy z Shankill. Na tym obszarze można mówić o czterech głównych lokalizacjach (ryc. 3): 1) na Cornway Street; 2) przy Falls Rd; 3) we wschodniej części osiedla przy Divis St.; 4) na International Wall (tzw. murze spraw międzynarodowych). W Lower Falls, w porównaniu z dwoma poprzednimi osiedlami, temat IRA jest rzadszy, częściej zaś znajdują się tam treści INLA. Wewnątrz samego osiedla można mówić o zróżnicowaniu przekazywanych treści. Przy Falls Rd za ogrodem upamiętniającym poległych bojowników IRA z Brygady Belfastu (Belfast Brigade) mieści się rząd dzieł odnoszących się do Irish Republican Socialist Party oraz ich bojówki INLA, solidarności z Palestyńczykami i krytykujących policję. Tam upamiętniona została m.in. masakra na Falls Rd z 1920 r., a także Patrick Rooney – ofiara działań armii brytyjskiej z 1969 r.²³ czy *óglaigh* Francis „Bap” McGreevy (zm. 2008) zaatakowany w swoim domu²⁴.

¹⁹ Zob. <https://www.anphoblacht.com/contents/28791> (dostęp: 14.02.2026).

²⁰ *Óglaigh* (l. mn. *óglaigh*) – w języku irlandzkim dosłownie „ochotnik” lub „wojownik”. Określenie używane wobec bojowników walczących o Irlandię.

²¹ W ten wieczór członkowie UDA z pojazdu zastrzelili dwóch członków P-IRA (tzw. *drive-by shooting*), a parę minut później w ogniu krzyżowym brytyjskiej armii zginęli czterej cywile.

²² Szyldy i witryny sklepowe, na których treść jest w języku irlandzkim, również służą „irlandyzacji” obszaru. To publiczna deklaracja przynależności etnicznej i politycznej (Szczecińska-Musielak, 2015).

²³ Zob. <https://www.theguardian.com/uk-news/2021/may/06/ruc-erred-at-troubles-dawn-by-firing-on-flats-from-armoured-cars> (dostęp: 14.02.2026).

²⁴ Zob. <https://extramuralactivity.com/2022/11/22/bap-mcgreevy/> (dostęp: 14.02.2026)

Rycina 3. Badane obiekty w New Lodge, Duncairn, Tiger's Bay, Upper Falls i Lower Falls

Źródło: opracowanie własne na podst. Open Street Map.

Na ścianach podstacji energetycznej we wschodniej części osiedla przy Divis St. znajdują się murale i plakaty tworzące układ koncentryczny. Tu treści mają charakter polityczny: krytyka PSNI i armii brytyjskiej, Wielkiej Brytanii oraz Unii Europejskiej (ryc. 4). Są też murale solidaryzujące się z Palestyną oraz krytykujące na tym polu USA i prezydenta Joe Bidena przez nazwanie go „ludobójczym Joe” (*genocidal Joe*) (ryc. 4). Na dwóch ścianach znajduje się mural prezentujący m.in. piłkarzy, Bobby'ego Sandsa oraz wycieczki oglądające murale w Belfaście²⁵. Z boku podstacji jest skwerek z grafikami na murach i ułożonymi pod nimi sercami, kwiatami oraz zdjęciami ku czci zmarłych.

Najwięcej dzieł sztuki w Lower Falls zidentyfikowano na *International Wall*, murze biegnącym wzdłuż Divis i Northumberland St., który łączy się z „linią pokoju” oddzielającą tę część miasta od Shankill. Dzieła te znajdują się przy skrzyżowaniu, a więc w strategicznej lokalizacji (McAttackney, 2011), umożliwiającej ukazanie treści na dobrze widocznym obszarze, niezastłonym przez budynki. *International Wall* charakteryzuje się szerokim zakresem tematów (Szczecińska-Musielak, 2015; Lepp i in., 2025), jak: irlandzcy więźniowie polityczni, działalność Republican Network for Unity (RNU), INLA oraz The Workers' Party czy ochotnicy z Belfastu po stronie republikańskiej w hiszpańskiej wojnie domowej. Upamiętniono też działaczy IRA – McKee, Nugenta i Hughesa. Sporą część muru przeznaczono na wyrażenie solidarności z innymi ruchami i narodami, głównie z Palestyńczykami. Przedstawiające ich murale zajmują część od strony Divis St., tworząc ciąg obiektów. Na drugiej ścianie są wizerunki Mandeli, Ócalana i Tamilskich Tygrysów (ryc. 4). Takie odwoływanie się do innych ruchów politycznych służy wzmocnieniu rywalizacji między stronami konfliktu i utożsamianiu się z innymi represjonowanymi narodami (Arar, 2017). Na tym murze

²⁵ Sztuka publiczna związana z *Troubles* spotyka się z zainteresowaniem turystów. W odpowiedzi na to w Belfaście powstały *black taxi tour* – przejazdy specjalną czarną taksówką, która obwozi zainteresowanych po Shankill i Falls, a taksówkarz staje się przewodnikiem. Inną formą zorganizowanych wycieczek są przejazdy autobusami turystycznymi (Szczecińska-Musielak, 2015; Lepp i in., 2025).

znajdują się również dzieła niezwiązane z *Troubles*, polityką czy tożsamością (np. wyraz wdzięczności wobec służb ratowniczych za ich pracę), w związku z czym nie zostały spisane. Jest to miejsce, które się zmienia poprzez zastępowanie lub modyfikowanie części murali (Arar, 2017)²⁶. Co ważne, zlokalizowane jest ono obok Shankill, jednej z najstarszych i tradycyjnie lojalistycznych dzielnic (Szczecińska-Musielak, 2015), gdzie większość stanowią Brytyjczycy. Wynika to z obecności „linii pokoju” rozgraniczającej oba osiedla, a przez to, jak zauważa Laura McAtackney (2011, s. 95), ograniczającej kontakty międzyludzkie i komunikację między społecznościami, a zarazem tworzącej dwie odrębne tematycznie grafosfery. Osiedla są rozdzielone przez dwie bramy, między którymi znajduje się łącznik z dziełami zawierającymi motywy neutralne i dotyczące kwestii pokoju. Zachowują one ciągłość między grafosferami, jednakże nie odwołują się do spraw narodowych. Można rzec, że w przestrzeni fizycznie separującej porusza się zagadnienia mogące zbliżyć obie społeczności.

Rycina 4. Wybrane obiekty z Lower Falls (fot. 1–2: 31.07.2024, fot. 3–6: 03.08.2024)

Źródło: archiwum prywatne autorów.

Po drugiej stronie bramy jest osiem dzieł. Jedno z nich wita przybyszy w kilku językach, informując, że dotarli na **Shankill Rd**, gdzie mieszkańcy są dumni, wytrwali i gościnni (*proud, resilient, welcoming*), i ukazując symbol Czerwonej Dłoni Ulsteru. Drugi obiekt prezentuje Gusty'ego Spence'a,

²⁶ Zob. <https://www.pbs.org/newshour/arts/belfast-murals-recall-brutal-war-debate-northern-irelands-future> (dostęp: 14.02.2026).

byłego lidera UVF, z tekstem przemowy z 13 października 1994 r., gdy UVF z UDA i RHC²⁷ ogłosiły rozejm, która krytykowała konflikt i nawoływała do wzajemnego szacunku (ryc. 5). Kolejne dzieło – „Black Protestant Porter” – odnosi się do Arthura Guinnessa, sprzeciwiającego się powstaniu w Irlandii w 1798 r., przez co jego produkty były bojkotowane przez katolików²⁸. Na tej tablicy widać Czerwoną Dłoń Ulsteru i herb z tym symbolem sprzeciwiającym się *Home Rule*. W dalszej części znajdują się dzieła odnoszące się do sił zbrojnych Izraela (IDF), pułkownika Johna Henry’ego Pattersona²⁹, żołnierzy z I wojny światowej z dominiów i polskich pilotów Dywizjonu 303.

Rycina 5. Wybrane obiekty z Shankill (03.08.2024)

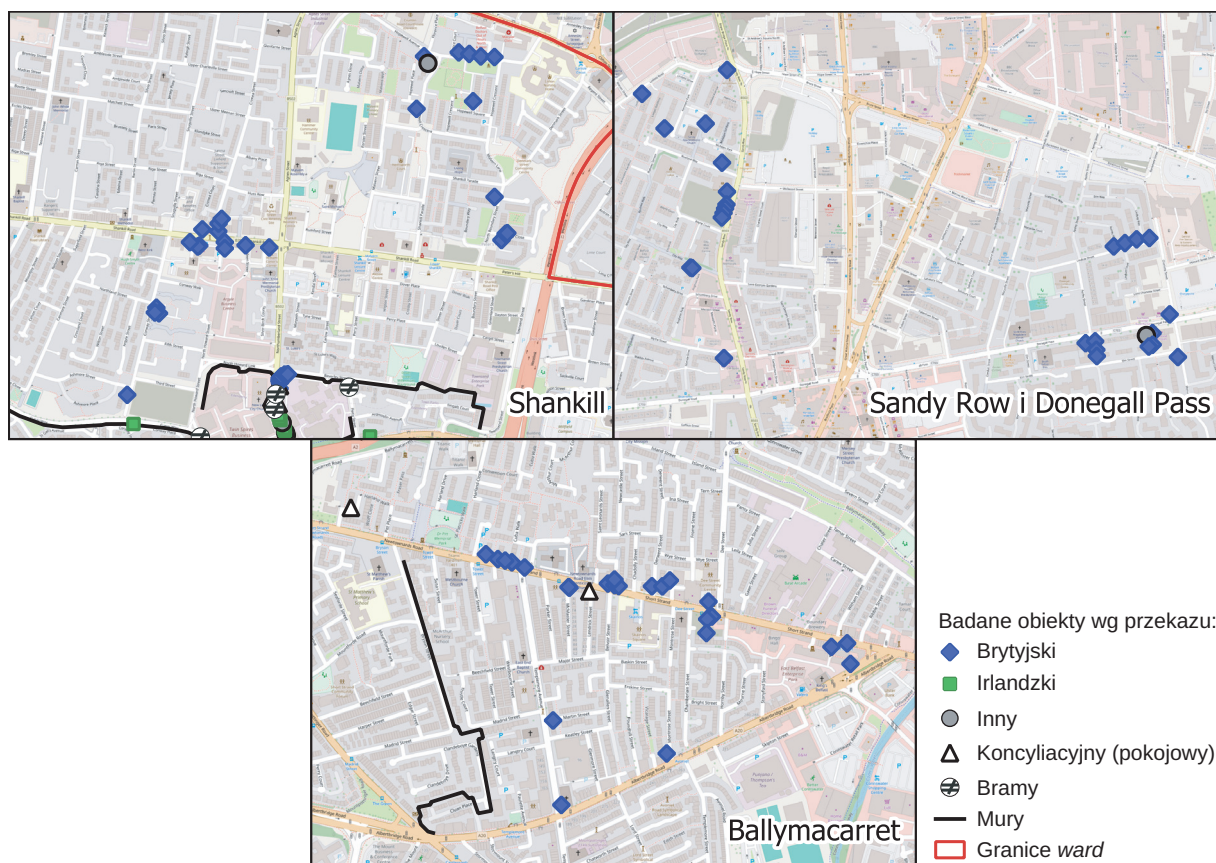
Źródło: archiwum prywatne autorów.

Większość dzieł w Shankill znajduje się w dwóch lokacjach: 1) przy Shankill Rd oraz 2) na północno-wschodnim osiedlu (Hopewell, California Close; ryc. 6). Pierwsze skupisko mieści się w centrum osiedla, między Snugville i Northmumberland St. Jest tam tablica upamiętniająca ofiary „30 lat zabijania przez nacjonalistów”, wytykająca, że SF postulowało równość i walkę z dyskryminacją, równocześnie wspierając antyprotestanckie działania IRA (ryc. 5). Przy skrzyżowaniu z Abeerden St. znajduje się skwer pamięci – hołd dla zabitych przez IRA, z flagami Wielkiej Brytanii, Zakonu Orańskiego, Szkocji i Irlandii Północnej. Jest to również miejsce krytyki SF i IRA zrównujące te ruchy z ISIS, powiązań polityków SF z IRA oraz rządu Blaira (za podpisanie porozumienia z 1997 r.), chętnie odwiedzane przez turystów (w trakcie badania natrafiono na zorganizowaną wycieczkę). Było tam też kilka drobnych przejawów upamiętnienia niedawno zmarłych oraz stworzono możliwość umieszczenia informacji o krewnych zabitych przez IRA. W okolicy na muralach upamiętniono monarchów: Williama (Wilhelma) III z wielką mapą jego kampanii wojennej w Irlandii, Elżbietę II i obecnego króla Karola III, poległych lojalistów, 100-lecie *Ulster Solemn League and Covenant*, które było petycją przeciwko *Home Rule Act*, 36 Ulsterską Dywizję i UVF.

²⁷ RHC (Red Hand Commando) – lojalistyczna organizacja paramilitarna powstała w 1972 r. Uznaje się, że była powiązana z UVF. Zdała broń w 2009 r., a w 2017 r. jej członkowie złożyli wniosek o legalizację, który został odrzucony. Za: <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-65092928> (dostęp: 14.02.2026); <https://mapping-militants.org/map/northern-ireland> (dostęp: 14.02.2026).

²⁸ Zob. <https://www.independent.ie/regionals/herald/the-man-behind-the-black-stuff/27925384.html> (dostęp: 14.02.2026); <https://extramuralactivity.com/2023/04/17/our-political-circumstances/> (dostęp: 14.02.2026).

²⁹ John Henry Patterson w 1916 r. dowodził siłami w Irlandii oraz stworzył podczas I wojny światowej tzw. Legion Żydowski, będący duchowym przodkiem IDF. Za: <https://extramuralactivity.com/2014/11/06/play-ball/> (dostęp: 14.02.2026).

Rycina 6. Badane obiekty w Shankill, Sandy Row, Donegall Pass i Ballymacarrett

Źródło: opracowanie własne na podst. Open Street Map.

W północno-wschodniej części osiedla tematyka skupia się na bojówkach UDA, UFF, UYM, które pochodziły z Shankill Rd, oraz upamiętnieniu działacza RHC. Taki militarystyczny jest dla tego obszaru charakterystyczny: aż 41% dzieł w Shankill porusza ten motyw, czyli znacznie częściej niż na innych lojalistycznych osiedlach (tab. 1). Na tym obszarze znajdowały się tablica i plakat witający w Shankill Rd, choć nie były usytuowane w miejscach widocznych dla wchodzących na teren osiedla. Upamiętniono tu masakrę z 1969 r. w postaci muralu z dwojgiem dzieci stojących przed zniszczonym domem; jedno z nich jest wyznania protestanckiego, drugie katolickiego (ryc. 5)³⁰. To o tyle charakterystyczne, że z muralu nie da się odczytać, kim są te dzieci; ponadto nie krytykuje on żadnej ze stron, mimo iż powstał na osiedlu z motywami lojalistycznych bojówek.

Shankill jest jednym z osiedli, które przeszło przemianę prezentowanych treści. Od 1998 r. o ¾ spadła liczba murali z bojówkarzami i gloryfikujących przemoc na rzecz treści promujących tożsamość i dziedzictwo kulturowe (Lepp i in., 2025). W trakcie badania zidentyfikowano dwie tablice, które zastąpiły stare dzieła odnoszące się do przemarszów protestantów przez katolickie dzielnice, a także do bojówek, więźniów politycznych, więzi Ulsteru ze Szkocją czy krytykujące SF (Rolston, 2020, s. 37–38). Obiekty te obecnie odnoszą się do historii okolicy i lokalnej społeczności, a obok nich znajdują się tablice informacyjne (ryc. 5). To przykład jednego z programów zastępujących kontrowersyjne dzieła, jak mural prezentujący marsze z kościoła Drumcree, które kończyły się walkami (Rolston, 2020). Jednakże stan tablic nie jest dobry. Są na nich graffiti czy wlepki świadczące o tym, że lokalna społeczność ich nie akceptuje.

³⁰ Zob. <https://www.pbs.org/newshour/arts/belfast-murals-recall-brutal-war-debate-northern-irelands-future> (dostęp: 14.02.2026).

Rycina 7. Tablica zastępcza z Shankill (03.08.2024)

Źródło: archiwum prywatne autorów.

Na południe od centrum miasta znajduje się lojalistyczne **Sandy Row**. Od strony północnej, przy skrzyżowaniu Sandy Row z Linfield Rd i Hope St, widnieje „powitalna” instalacja prezentująca króla Williama III. Upamiętnia ona jego zwycięstwo nad Boyne. W okolicy powiewa wiele flag oranżystów. Jest to, tak jak w Shankill, przykład zastępowania muralu, który wyznaczał granicę terytorium lojalistów, przy pomocy wizerunku zamaskowanego bojownika UFF (Szczecińska-Musiela, 2015; 201-202; Rolston, 2020: 46). Dzieła tego typu służą wyznaczaniu oddolnej „demarkacji” miasta oraz „witają” osoby wchodzące pokazem siły i władzy danej grupy na tym terytorium (Khan, 2024, s. 7).

Warto odnotować także to, że instalacja nie została zniszczona (uszkodzone były tylko trzy litery; ryc. 8), co – w przeciwieństwie do tablic w północno-wschodnim Shankill – świadczy o szacunku do tego miejsca. Wynika to z aspektu historycznego – William Orański przechodził z wojskiem przez Sandy Row. Inny powód jest taki, że monarcha stanowi ważny symbol dla lojalistów (Rolston, 2020).

Na tym obszarze obiekty są rozproszone. W północnej części osiedla znajdują się murale na elewacjach domów (m.in. z okazji 500-lecia bitwy nad Boyne, upamiętniające Ulster Division i Ulster First Flute oraz tablica ku czci zmarłej królowej Elżbiety II). W innej części dzielnicy prezentowane są zespoły muzyczne. Tak ukazuje się obecność lojalistów, zwłaszcza że zespoły te prowadziły marsze przez dzielnice nacjonalistyczne (Rolston, 2020).

Przy Sandy Row Community Centre umieszczona jest kamienna tablica upamiętniająca UFF, a na przydrożnym murze powiewa rząd flag: Wielkiej Brytanii, Irlandii Północnej, Szkocji, Izraela, ku czci króla Karola III i Williama III (ryc. 8). Tam też znajduje się plakat sprzeciwiający się „granicy morskiej”³¹ Irlandii Północnej z Wielką Brytanią. Na południu upamiętniono dwóch działaczy UDA/UFF³². Mimo bliskości **Donegall Pass** (od skrzyżowania do pierwszego obiektu jest ok. 0,5 km) nie ma ciągłości w występowaniu sztuki ulicznej (ryc. 6). Wynika to z faktu, że Sandy Row było bastionem UDA (choć na tym osiedlu znajdowały się dzieła związane z UFF i RHC), a w Donegall Pass aż 29% prac odnosiło się do UFF, z którym UDA pozostawało w sporze. W Donegall Pass ponad połowa motywów nawiązywała do historii i nieznacznie większe było natężenie treści dotyczących sytuacji politycznej. Dzieła znajdują się w centrum osiedla, głównie przy bocznych ulicach, niedaleko sklepów prowadzonych przez azjatyckie mniejszości. Na Lindsay St (na północ od

³¹ „Granica morska” odnosi się do tzw. *Windsor Framework* (inaczej *Irish Sea Border*). W wyniku Brexitu wróciły kontrole celne między Wielką Brytanią a Unią Europejską, jednakże na skutek Porozumienia Wielkopiątkowego nie mogły one zostać wprowadzone na granicy lądowej z Republiką Irlandii. W celu uniknięcia kontroli celnej wszystkich towarów docierających drogą morską do Irlandii Północnej z Wielkiej Brytanii wprowadzono dwie linie: „zieloną”, nieobjętą kontrolą celną na produkty zostające w Irlandii Północnej, i „czerwoną” podlegającą kontroli dla produktów trafiających następnie do UE.

³² Zob. <https://extramuralactivity.com/2016/08/16/this-divided-ulster-community/> (dostęp: 14.02.2026); <https://www.irishtimes.com/news/why-dougan-murder-may-cost-sf-place-at-peace-talks-1.134964> (dostęp: 14.02.2026); <https://extramuralactivity.com/2017/11/20/everyones-friend/> (dostęp: 14.02.2026).

ulicy Donegall Pass) znajduje się układ liniowy czterech dzieł na elewacji budynków, podobnie jak w przypadku Hopewell w Shankill.

Rycina 8. Wybrane obiekty z Sandy Row (01.08.2024)

Źródło: archiwum prywatne autorów.

Ostatnim omawianym obszarem jest **Ballymacarrett**, znajdujący się obok irlandzkiego osiedla Short Strand (zob. ryc. 1). Większość prac na tym obszarze ulokowanych jest przy głównej drodze – Newtownards (zob. ryc. 6). W zachodniej części osiedla znajdowało się pięć dzieł w układzie pasmowym, tworzącym *Freedom Corner*. Uczczono tam 50-lecie East Belfast Brigade, UDA, pomoc kobiet dla więźniów i ich udział w utrzymywaniu rodzin. Jeden z murali stawia tezę, że konflikt ulsterski jest kwestią utrzymania tożsamości narodowej, na co wskazuje wizerunek flag Wielkiej Brytanii, Walii, Anglii, Szkocji i Irlandii Północnej. Ostatnim malunkiem jest *East Belfast Freedom Corner* (ryc. 9). To jedyne dzieło, w którym ukazano dziecko w stroju przypominającym mundur, w czarnych okularach i z pałką na ramieniu. Na pozostałych obiektach dzieci są przedstawiane jako ofiary konfliktu czy dyskryminacji, nie jako żołnierze. W obecnej formie omawiana instalacja istnieje od 2022 r.; wcześniej murale miały bardziej bojówkarski charakter, ukazując UDA/UFF i używając określenia *loyalist*³³. Mimo to, wciąż odwołują się do tematyki paramilitarnej (Lepp i in., 2025). Jest to jedno z nielicznych dzieł lojalistycznych, na którym są kobiety (Migeon, 2024).

Trzy przecznice dalej znajduje się mural o charakterze koncyliacyjnym, z tezą, że pokój nie może zostać utrzymany z użyciem przemocy, a tylko dzięki wzajemnemu zrozumieniu. Mural przedstawia okulary, w których na lewym szkle zaprezentowana jest „szara przeszłość”, a na oprawkach napisano: *violence, terrorism, conflict, imprisonment* („przemoc”, „terroryzm”, „konflikt”, „uwięzienie”).

³³ Zob. <https://www.pbs.org/newshour/arts/belfast-murals-recall-brutal-war-debate-northern-irelands-future> (dostęp: 14.02.2026).

Natomiast na prawym szkle ukazana została przyszłość – na oprawce napisano: *culture* i *human rights* („kultura”, „prawa człowieka”), a z niej wychodzą trzy ręce, z czego na jednej widnieje napis *peace* („pokój”) (ryc. 9). Nazwa *Troubles* pojawia się na tym muralu w dwóch gazetach namalowanych na lewym szkle. Jest tam też odwzorowany marsz UDA. Po stronie przyszłości zamazano napisy *empowerment* („wzmocnienie”, „upodmiotowienie”) i *multiculturalism* („wielokulturowość”) na oprawce oraz *equality* i *diversity* („równość”, „różnorodność”) – na rękach. Świadczy to o sprzeciwie wobec dzisiejszej rzeczywistości, co się objawia m.in. antyimigranckimi zamieszkami.

Rycina 9. Wybrane murale i tablice z Ballymacarrett (02.08.2024)

Źródło: archiwum prywatne autorów.

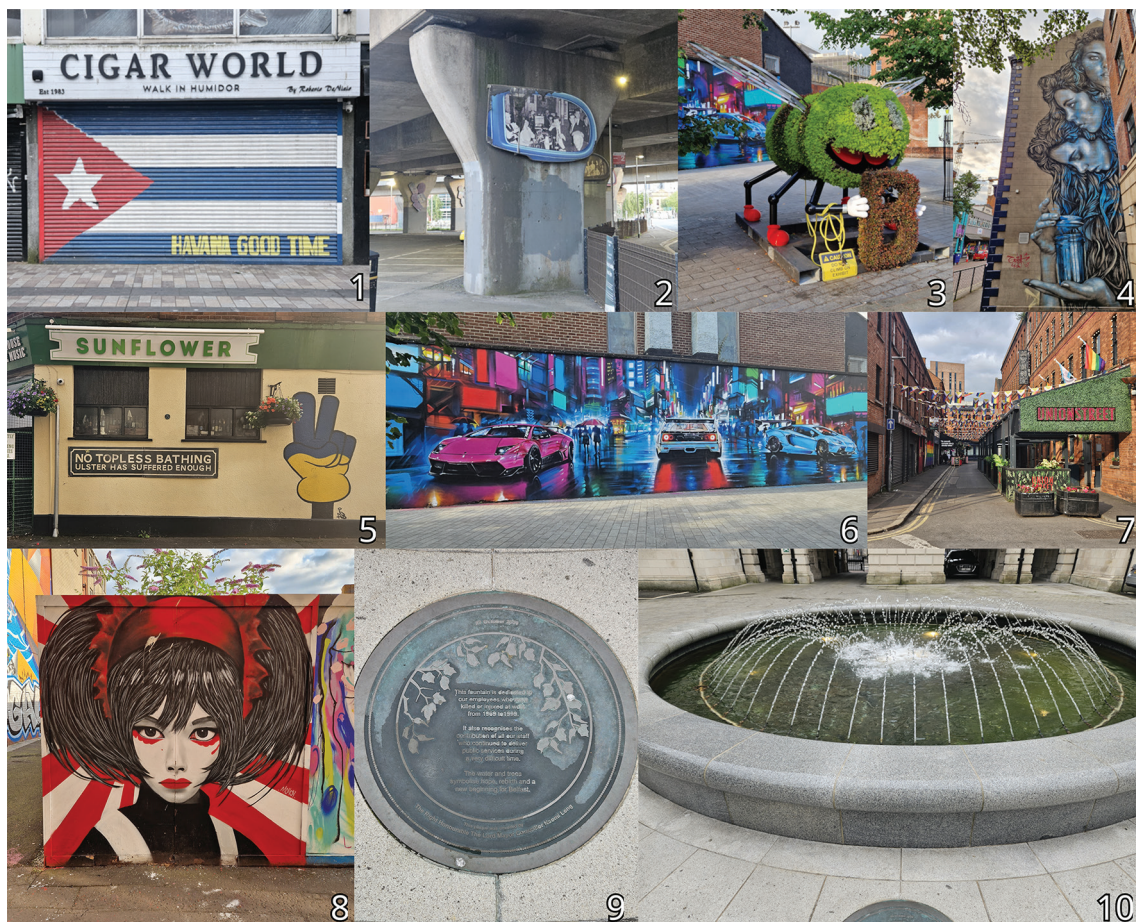
Mural kontrastuje z dziełami z pozostałej części osiedla. W Ballymacarrett co trzeci motyw odnosi się do bojówek, a w innych miejscach dzielnicy – jedynie do UVF (ryc. 9). Warte odnotowania jest duża tablica niechronologicznie wymieniająca 12 zbrodni IRA z lat 1970–1993. Podobnie jak skwer pamięci z Shankill, jest to krytyka równościowych haseł SF związanej z IRA. W południowej części osiedla mieści się mural namalowany ku pamięci Davida Ervine’a, działacza UVF, który po odbyciu kary 6 lat pozbawienia wolności został politykiem³⁴. Drugie dzieło upamiętniało 50- i 60-lecie *Gertrude Star*, czyli zespołu fletowego.

³⁴ Zob. <https://extramuralactivity.com/2014/11/06/play-ball/> (dostęp: 14.02.2026).

Centrum miasta – przestrzeń bez sztuki?

Dotychczasowe rozważania ominęły centrum Belfastu rozumianego jako City Centre, Linen Quarter, Library oraz Cathedral Quarter. Jest to obszar mocno zinternacjonalizowany (udział obcokrajowców wynosi tam do 61%); większość okresu *Troubles* znajdował się pod ścisłą kontrolą policyjną (ryc. 11), dokładnie sprawdzającą wszelkie pojazdy³⁵.

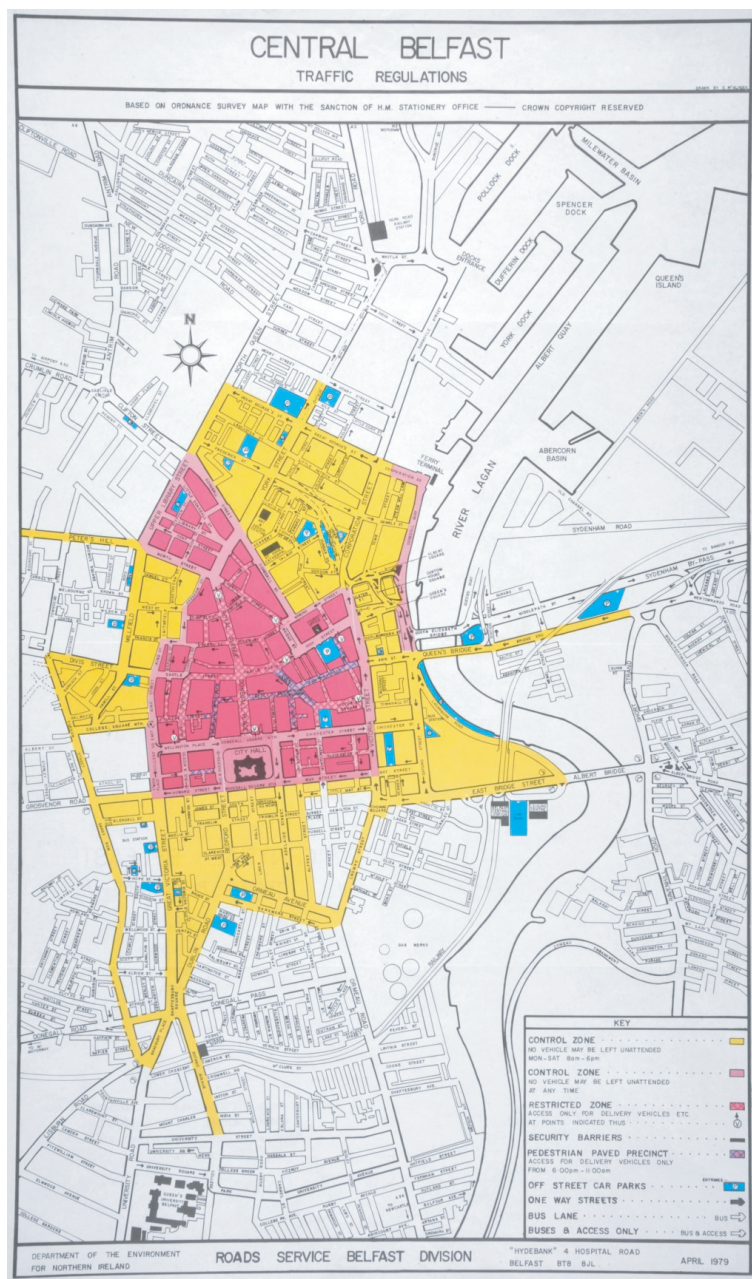
Z dzieł odnoszących się do *Troubles* odnotowaliśmy na tym obszarze jedynie fontannę ku czci pracowników urzędu miejskiego rannych i poległych w latach 1969–1999, która znajduje się na tylnym, ogólnodostępnym dziedzińcu budynku, ale nie nawiązuje wprost do konfliktu, a jedynie do bardzo trudnych czasów (ryc. 10). Nie oznacza to, że Centrum jest strefą bez sztuki. Wręcz przeciwnie. Popularne w całym mieście murale czy inne formy pozbawione są tutaj przekazu o lokalnym konflikcie, a nakierowane wyłącznie na prezentowanie wartości artystycznej bądź odnoszące się do popularnych współcześnie zagadnień politycznych, takich jak walka z rasizmem, ksenofobią, homofobią itd. Obecna jest więc tutaj tematyka LGBT+, szczególnie w sztuce ulicznej ulokowanej w pobliżu barów popularnych wśród tej społeczności (jak np. Kremlin).

Rycina 10. Przykłady sztuki w przestrzeni publicznej Centrum (fot. 1–2: 30.07.2024, fot. 3–8: 01.08.2024, fot. 9–10: 02.08.2024)

Źródło: archiwum prywatne autorów.

³⁵ Samochody w trakcie konfliktu były wykorzystywane podczas uprowadzeń do szybkiego ostrzelania lub jako pułapki-bomby. Za: Jensen, 2021, s. 40–58, <https://journals.ucc.ie/index.php/irishjournalofanthropology/article/view/3888/6193> (dostęp: 14.02.2026).

Rycina 11. Ograniczenia w ruchu drogowym w centrum Belfastu w 1979 r.

Źródło: Ulster Museum.

Centrum miasta przez większość XX w. było niedostępne dla sztuki czy kultury nacjonalistów, co wynikało z ograniczeń nałożonych przez władze miejskie na manifestacje organizacji irlandzkich i dotyczące praw człowieka. Sytuacja zmieniła się w 1993 r., kiedy to odbył się pierwszy legalny marsz Irlandczyków³⁶ (Szczecińska-Musielak, 2015). Co ważne, nie był on zakłócony przez kontr-protestujących, choć przez część lojalistów uznany za wypychanie protestantów z tej przestrzeni. Ważnym elementem „rozbrajającym konflikt” w centrum stały się działania socjalistów i związkowców promujących kosmopolityzm, organizowanie parad równości (*pride parade*) rozpowszechnienie się poparcia dla liberalnego multikulturalizmu (Nagle, 2009). Istotną rolę odegrała Rada Miejska, która przekształciła Festiwal Świętego Patryka w wydarzenie otwarte dla protestantów i katolików – flagi narodowe zastąpiono tam wielokolorowymi koniczynkami (Szczecińska-Musielak,

³⁶ Była to parada upamiętniająca internowanych republikanów (*Republican Internment Commemoration Parade*).

2015). Równocześnie obszar ten przeszedł odnowę i gentryfikację, stając się „wspólną” przestrzenią biznesową odcinającą się od brutalnej przeszłości (Tsenika, 2018, s. 288–289). To, wraz ze wcześniejszą niedostępnością Centrum, ograniczającą liczbę (znaczących) zbrojnych walk, mogło stworzyć dogodne warunki dla rozwoju sztuki neutralnej, nienacechowanej odniesieniami do tożsamości brytyjskiej lub irlandzkiej.

Widać tutaj paralelę do berlińskiego Kreuzbergu, gdzie tożsamość jest stworzona w nawiązaniu do dzielnicy, w której się mieszka, a nie do państwa, w którym się rezyduje lub z którego się pochodzi, wytwarzając „Trzecią Przestrzeń” (Dell, 2021). Centrum Belfastu można określić jako *no man's land*, gdzie autoidentyfikacja „Brytyjczyk” lub „Irlandczyk” może być zastąpiona kategoriami występującymi w rozwinięciach skrótów LGBT+. Drugim elementem może być wysoki udział obco-krajowców, którzy nie identyfikują się z tą trudną lokalną historią, w tym samym czasie wspierając globalizację kultury czy promując nowe formy tożsamości.

Podsumowanie

Sztuka uliczna jest wytworem lokalnych uwarunkowań (Haworth i in. 2022), służy kontestowaniu porządku, prowadzeniu dialogu (McAttackney, 2011; Krzywik, 2022; Trzepacz, 2023; Lepp i in., 2025), jednoczeniu osób o podobnych poglądach (Krzywik, 2022; Lepp i in., 2025) czy wyznaczaniu granic społeczności (Khan, 2024). Belfast to miejsce, w którym street art wykazuje te cechy. W tej pracy autorzy podjęli się próby zaprezentowania rozmieszczenia dzieł sztuki ulicznej odnoszącej się do konfliktu irlandzko-brytyjskiego. Badanie swym zasięgiem nie objęło całego miasta, jednakże poszerzyło dotychczas analizowany zakres przestrzenny. Wyniki ukazano przy pomocy technik kartograficznych, które w przypadku Belfastu są stosowane rzadko (Migeon, 2024; Lepp i in. 2025), zwłaszcza w kontekście znaczącej literatury na temat omawianego zagadnienia.

Decyzja o zaprezentowaniu wyników badań na mapie pozwoliła na prześledzenie rozmieszczenia sztuki ulicznej w wybranych osiedlach oraz na uwzględnienie czynnika narodowościowego. Badanie potwierdziło tezę Rolstona (2020), że dzieła nacjonalistyczne zlokalizowane są na obszarach z dominacją Irlandczyków, a lojalistyczne mogą się znajdować nie tylko tam, gdzie Brytyjczycy stanowią większość, ale i na osiedlach, na których są mniejszością, a większość to osoby spoza Irlandii.

Ze względu na różnorodność etniczno-narodową Belfastu można było zbadać, czy grafosfera poszczególnych dzielnic lokowała się w centrum jednostek, czy może na ich skraju, przy osiedlach z dominacją drugiej grupy narodowościowej. W większości przypadków znajdowała się ona wewnątrz osiedli, co jest zjawiskiem typowym dla rozmieszczenia sztuki ulicznej w wielonarodowościowych miastach (Ley, Cybriwsky, 1974, za: Khan, 2024). Wyjątkiem są dzieła w Lower Falls (zwłaszcza *International Wall*) i kilka obiektów w Shankill. Wynika to z obecności „linii pokoju”, która rozdziela oba osiedla, w ten sposób separując przekaz dwóch stron i uniemożliwiając dialog między nimi (McAttackney, 2011). Dzięki obecności bramy ciągłość grafosfery jest zachowana, jednakże w jej wnętrzu tematyka pozostaje neutralna i koncyliacyjna, a więc nie ma ciągłości poruszanych motywów.

Badanie to pozwoliło na zwrócenie uwagi, że różnice w motywach nie występują jedynie między osiedlami nacjonalistycznymi i lojalistycznymi, lecz także między obszarami tej samej grupy narodowościowej. Wynika to z tradycji, wydarzeń historycznych, powiązania osiedli z ważną postacią, z tragedii, których pamięć jest kultywowana, czy z faktu istnienia bojówek pochodzących z danych części miasta i kontrolujących jego fragmenty. Zapewne ostatni z tych czynników uniemożliwia stworzenia jednego „pasma dzieł” w przypadku Sandy Row i Donegall Pass.

Jak zwróciła uwagę McAttackney (2011, s. 88), sztuka uliczna w Belfaście znajduje się w strategicznych lokalizacjach: na ścianach szczytowych i przy skrzyżowaniach. Tę tezę trzeba poszerzyć o lokalizację przy głównych drogach, nie tylko na ścianach budynków, lecz i na murach, co sprzyja dobrej widoczności z poziomu ulicy. Ważną formą są instalacje „powitalne” na dobrze wyeksponowanej ścianie szczytowej ostatniego budynku, służące „demarkacji” i pokazujące gościom, do kogo należy terytorium. Najrzadszą formą jest lokalizacja murali na szczytach bloków. Nie wszystkie dzieła umieszcza się w dobrze widocznych miejscach, bo również w bocznych ulicach, co skutkuje prawdopodobnie innym sposobem recepcji sztuki.

Street art, jeśli istnieje odpowiednio długo w danym miejscu, staje się „naturalną” częścią przestrzeni (Migeon, 2024). Mimo że przemiany sztuki ulicznej nie były głównym celem badania, to w pracy pojawiał się wątek zmiany ukazywanych treści. Następowala ona w wyniku odnowienia czy zastąpienia malunku innym z powodu zniszczeń następujących na skutek upływu czasu lub w efekcie programów zastępujących kontrowersyjne dzieła nowymi (Arar, 2017; Rolston, 2020; Hopper, Renfro, 2021; Lepp i in., 2025). W Belfaście znajdują się miejsca, które wpisały się w lokalne uwarunkowania, a przez to wciąż istnieje tam grafosfera (jak odnowiony *Freedom Corner* czy instalacja „witająca” w Sandy Row). Dzieła te, choć zastępują poprzednie, są akceptowane przez lokalną społeczność ze względu na nawiązywanie do miejscowej tradycji. Zdarzają się również prace niszczone, zapewne z powodu oddalenia się od dotychczasowych motywów, ale i takie, w których zamazano część treści, będące przykładem dialogu społeczności z dziełem i zmiany wyznawanych wartości.

Badanie terenowe ukazało ważną kwestię. Zjawisko grafosfery, które można powiązać z konfliktem irlandzko-brytyjskim, nie dotyczy centrum Belfastu. Wynika to z ograniczeń dotyczących organizowania manifestacji i wjazdu pojazdami w trakcie konfliktu, jak i promocji liberalno-progresywnych wartości (Nagle, 2009). Istotna była również rewitalizacja tej części miasta, skutkująca gentryfikacją i odcięciem się od jego trudnej historii (Tsenika, 2018). Doprowadziło to do powstania „trzeciej” przestrzeni czy „drugiego” Belfastu, pełnych dzieł sztuki ulicznej, ale kompletnie innych od tych w pozostałych częściach miasta.

Bibliografia

- Arar, R. (2017). International solidarity and ethnic boundaries: using the Israeli–Palestinian conflict to strengthen ethno-national claims in Northern Ireland. *Nations and Nationalism*, 23(4), 1–22. <https://doi.org/10.1111/nana.12294>
- Armstrong, M., Rice, C., Warwick, B. (2022). The visual communication of Brexit in Northern Ireland: Decoding public imagery on identity, politics and Europe. *Territory, Politics, Governance*, 12(9), 1–19. <https://doi.org/10.1080/21622671.2022.2115544>
- Cancellieri, J. F. (2015). The troubles in Northern Ireland, https://research.library.fordham.edu/international_senior/2/ (dostęp: 14.02.2026).
- Dell, A. C. (2021). The Turkish-German Bridge: A Unique Socio-Spatial Construction in Kreuzberg. *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 1(2), 19–36. <https://doi.org/10.52241/TJDS.2021.0022>
- Durydiwka, M., Korpysz-Wiśniewska, A., Jażewicz, I. (2023). Murale w przestrzeni miasta. Analizy funkcji rozmieszczenia na przykładzie Słupska. *Prace Geograficzne*, 171, 31–50. <https://doi.org/10.4467/20833113PG.23.007.18107>
- Evershed, J., Murphy, M. C. (2021). An bhfuil ár lá tagtha? Sinn Féin, special status and the politics of Brexit. *The British Journal of Politics and International Relations*, 24(2), 243–258. <https://doi.org/10.1177/13691481211026153>
- Haworth, B., Lepp, E., Arthur, C., Vogel, B. (2022). Your wall cannot divide us: Graffiti in Cyprus and insights into conflict-affected landscapes. *Street Art and Urban Creativity*, 8(2), 35–49. <https://doi.org/10.25765/sauc.v8i2.584>
- Hopper, P., Renfro, E. (2021). Speaking graffiti: Imaging human rights from Belfast to the West Bank. *Humanity & Society*, 46(2), 1–24. <https://doi.org/10.1177/0160597620987006>
- Jensen, A. M. (2021). Looking to the past from behind the windshield of a car: Car riding as ethnographic research tool in Belfast. *Irish Journal of Anthropology*, 24(1), 40–58. <https://doi.org/10.33178/IJP.24.1>
- Khan, S. (2024). The writing on the wall: Identity, placemaking and territoriality in Karachi's graffiti culture. *Wellbeing, Space and Society*, 7, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.wss.2024.100214>
- Krzywik, A. (2022). Rola murali we współczesnym funkcjonowaniu miejskich ruchów społecznych w przestrzeni publicznej miast. Przegląd wybranych działań artystycznych. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 18(2), 116–131. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.18.2.06>
- Lepp, E., O'Driscoll, D., Vogel, B., Morecroft-Rice, D. (2025). Graffiti as method: Spatio-temporal analysis of political perception and community relations in Belfast. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 19(5), 630–650. <https://doi.org/10.1080/17502977.2024.2444078>
- McAttackney, L. (2011). Peace maintenance and political messages: The significance of walls during and after the Northern Irish 'Troubles'. *Journal of Social Archeology*, 11(1), 77–98. <https://doi.org/10.1177/1469605310392321>

- Migeon, M. (2024). Peace and conflict in public space: Gendered murals shaping Belfast. *Geopolitics*, 29(5), 1604–1634. <https://doi.org/10.1080/14650045.2024.2321164>
- Nagle, J. (2009). The right to Belfast City Centre: From ethnocracy to liberal multiculturalism? *Political Geography*, 28(2), 132–141. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2009.02.002>
- O'Brien, B. (2019). *A Short History of the IRA. From 1916 Onwards*. The O'Brien Press.
- Rolston, B. (2020/2003). *Drawing Support 3: Murals and Transition in the North of Ireland*. Beyond the Pale Books.
- Sanojca, J., Semmler, A., Brzykcy, K. (2025). Przestrzenne formy pamięci o konflikcie w Irlandii Północnej – przykład Belfastu. *Prace i Studia Geograficzne*, 70(2), 77–95. <https://doi.org/10.48128/pisg-2025-70.2-04>
- Starzyk, S., Synoradzki, M. (2023). Konflikt protestancko-katolicki w Irlandii Północnej z perspektywy prawa międzynarodowego. W: M. Stanulewicz, K. Nowicki, E. Plewa (red.), *Prawo a religia na Wyspach Brytyjskich* (s. 103–125). Wydawnictwo Naukowe ArchaeGraph.
- Szczecińska-Musielak, E. (2015). *Przemiany przestrzennej miejskiej Belfastu. Między konfliktem etnicznym a procesem pokojowym*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Trzepacz, P. (2023). Murale i street art w przestrzeni miasta. Przypadek Krakowa. *Prace Geograficzne*, 173, 231–256. <https://ejournals.eu/czasopismo/prace-geograficzne/artukul/murale-i-street-art-w-przestrzeni-miasta-przypadek-krakowa> (dostęp: 14.02.2026).
- Tselika, E. (2018). Ethno-nationally divided cities and the use of art for purposes of conflict resolution and urban regeneration. *Visual Studies*, 33(3), 280–294. <https://doi.org/10.1080/1472586X.2018.1537724>
- Vogel, B., Arthur, C., Lepp, E., O'Driscoll, D., Haworth, B. T. (2020). Reading socio-political and spatial dynamics through graffiti in conflict-affected societies. *Third World Quarterly*, 41(12), 1–21. <https://doi.org/10.1080/01436597.2020.1810009>

Źródła internetowe

- <https://www.britannica.com/> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-65092928> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.bbc.com/news/articles/czq6qq8v6p6o> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://extramuralactivity.com/2014/11/06/play-ball/> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://extramuralactivity.com/2015/05/27/godfather-of-the-israeli-army/> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://extramuralactivity.com/2016/08/16/this-divided-ulster-community/> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://extramuralactivity.com/2017/11/20/everyones-friend/> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://extramuralactivity.com/2022/11/22/bap-mcgreedy/> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://extramuralactivity.com/2023/04/17/our-political-circumstances/> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.theguardian.com/uk/2000/jun/20/northernireland.uksecurity> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.theguardian.com/uk-news/2021/may/06/ruc-erred-at-troubles-dawn-by-firing-on-flats-from-armoured-cars> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/07/belfasts-peace-walls-potent-symbols-of-division-are-dwindling-but-slowly> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.independent.ie/regionals/herald/the-man-behind-the-black-stuff/27925384.html> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.irishtimes.com/news/why-dougan-murder-may-cost-sf-place-at-peace-talks-1.134964> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.pbs.org/newshour/arts/belfast-murals-recall-brutal-war-debate-northern-irelands-future> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://mappingmilitants.org/map/northern-ireland> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.nisra.gov.uk/> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.virtualbelfastmuraltour.com/> (dostęp: 14.02.2026).
- <https://www.anphoblacht.com/contents/28791> (dostęp: 14.02.2026).